

O'G'IRLIK HAQIDA TUSHUNCHA, O'G'IRLIKNING PSIXOLOGIK GENEZISI VA MEHANIZMLARI

¹Ganiyev Farrux Toxirjonovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi,
Huquqbuzarliklar profilaktikasi kafedrası,

²Ganiyeva Gulandon Ibragimovna

Namangan davlat universitetining Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha)
yo'nalishi 1-kurs magistranti.

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7808316>

ARTICLE INFO

Received: 28th March 2023

Accepted: 06th April 2023

Online: 07th April 2023

KEY WORDS

O'g'irlik, instinkt, kleptomaniya, tajovuskor hatti-harakat, ambitsiya, ejtiyoj, o'zboshimchalik.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'g'irlik haqida, uning kelib chiqish sabablari, o'g'irlikning psixologik mexanizmlari, o'g'irlikning ilk ko'rinishlari, o'g'irlik haqida olimlarning nazariyalari to'g'risida fikr yuritilib, o'g'irlikni oldini olish bo'yicha psixologik ko'rsatmalar berilgan. Oilada otalarning farzand tarbiyasidagi muhim vazifalari to'g'risida ham keng to'htalib, pedagogik-psixologik maslahatlar berilgan.

O'g'irlik, ijtimoiy hayotda ta'qiqlar va to'siqlarga qaramasdan instinkt orqali boshqariladigan bironing mulkini yashirin tarzda o'zlashtirishi orqali, yuzaga keladigan ijtimoiy xulq-atvor shaklidir.

Qanday instinktlar o'g'irlikning asosiy tamoyili hisoblanadi degan savolga ushbu maqolada javob olishimiz mumkin.

Odatda inson o'z ehtiyojlarini, o'ziga kerakli narsalarga erishish orqali qondiradi. Biroq, kengroq nuqtai nazardan qaraganda, mehnat qilib pul topish oson emas lekin mehnat inson hayotida yashash uchun zarur bo'lgan faoliyat turidir. Shuning uchun ham qadimdan ota bobolarimiz "Mehnat insonni buyuklikka izlanishga, yetaklaydi" degan fikrlarida haq edilar. Ammo mehnat qilish har doim yoqimli va oson emas, balki zarurat bo'lib kelgan faoliyat turi va ko'p jihatdan shunday bo'lib qoladi. Aynan mana shu jihatdan ayrim insonlarda o'g'irlik odatiy ma'noda qiyinchiliklarsiz, mehnat qilib pul topish ehtiyojidan qutulish va kerakli resurslarni olish istagining namoyon bo'lishi orqali yuzaga keladi.

1. Inson ehtiyojlarini qondirishga intilish. Insonning har qanday faoliyati (shu jumladan o'g'irlik) insonning qondirilmagan ehtiyojlariga asoslanadi. Moddiy ehtiyoj (etologiya nuqtai nazaridan (tabiiy sharoitda hayvonlarning xatti — harakatlarini o'rganadigan biologik fan), bu o'z-o'zini himoya qilish instinkti reaksiyalari majmuasi sifatida belgilanishi mumkin) - inson faoliyatining juda kuchli, barqaror va og'riqli qo'zg'atuvchisi.

Qonun yoki axloq nuqtai nazaridan emas, psixologik mexanizmlar nuqtai nazaridan qaralganda, o'g'irlik bu- tabiiy ehtiyoj, inson xatti-harakatlaridagi intilish ekanligi yosh bolalarning xatti-harakatlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Bola boshqa bironing o'yinchog'ini olib, cho'ntagiga yashirganda, o'z xohishiga ko'ra tabiiy ravishda harakat qiladi. Uning uchun bu o'z-o'zidan paydo bo'ladigan harakatdir. Agar bolada bu o'yinchoq bo'lmasa, uni olish va

ishlatish istagi paydo bo'ladi. Keyin kattalar unga bunday qilmaslik kerakligini tushuntiradilar. Dastlab, bola "nima uchun mumkin emasligini" tushunolmaydi

Psixozanaliz asoschisi Z. Freyd shunday deb yozgan edi: "psixikaning ongli va ongsiz ravishda bo'linishi ruhiy hayotdagi muhim patologik jarayonlarni tushunishga imkon beradi". Shubhasiz, inson harakat qilish, o'zini tutish istagi ustidan hokimiyatga ega, ammo asosiysi insonda har qanday tarzda qondirishga intiladigan ehtiyojlari mavjud. O'g'irlik, albatta, zarurat emas (biz endi kleptomaniyani hisobga olmaymiz — o'g'irlash, odamga kerak bo'lmagan boshqa odamlarning narsalarini o'zlashtirish uchun patologik istak), lekin uning asosi bor — insonning ehtiyoji, u ongli ravishda uning xatti-harakatlarining motiviga aylanadi.

Kleptomaniya- bu o'g'irlashning chinakam istagi bilan tavsiflangan holat. Odamlar muhtoj bo'lmagan narsalarni ham o'g'irlashadi, ularni sotib olish imkoniyatiga ega bo'lsalar ham yoki hech qanday pul qiymatga ega bo'lmasa ham.

Kleptomaniya bilan og'rigan shaxslar o'g'irlik sodir etishdan xalos bo'lgan tajribaga ega. Kleptomaniya odatda o'smirlik davrida tez-tez uchraydi va erkaklarnikiga qaraganda ayollarda ko'proq uchraydi. Freyd o'z fikrlarida kleptomaniyaga ham bokorga to'htalib o'tmagan. Demak o'g'irlik bu- faqat ehtiyojdan kelib chiqmaydigan, balki, muhtoj bo'lmagan narsalarni o'g'irlashda ham nomoyon bo'ladigan hatti-harakatdir.

Instinkt (lot. *instinctus* — uyg'onish, qo'zg'alish) — muayyan sharoitda hayvonlarning bitta turi uchun xos bo'lgan murakkab irsiy xatti- harakatlari majmui, murakkab shartsiz reflekslardan iborat bo'lib, ular asosida shartli reflekslar vujudga keladi.

Insonlarda Instinkt uning tarbiya jarayonida shakllanadigan ongli faoliyatiga bo'ysungan bo'ladi.

Z. Freyd nazariyasiga ko'ra inson o'z maqsadiga erishish uchun u yoki bu vositalarga, unga ochiladigan imkoniyatlarga qarab sezgir bo'ladi. Shuning uchun o'g'irlikning ildizlari o'zboshimchalik turi sifatida jamiyat rivojlanish tarixining boshida, ijtimoiy-psixologik munosabatlar mexanizmlarida paydo bo'ladi deb aytishimiz ham mumkin.

Inson instinktlarini tarbiyalash hodisasiga muvofiq, jamiyat taraqqiyotining butun tarixi davomida bu jarayonga hamroh bo'lgan holatlar o'zboshimchalik yoki o'zboshimchalik irodasining shakllanishiga olib keladi. Boshqacha qilib aytganda, agar kishi ayirboshlash qiymatlari almashinuvida ishtirok etsa (nafaqat mehnat mahsulotlari, ayirboshlash, balki u uchun ma'lum qiymatga ega bo'lgan mahsulotlar), unda o'zboshimchalik shaklida namoyon bo'ladigan iroda paydo bo'ladi. Jinoiy, axloqsiz xatti-harakatlar, axloqiy, huquqiy qoidalarga mos kelmaydigan xatti-harakatlar .

Z. Freyd nazariyasi qanchalik zid tuyulmasin, bu erda oqilona fikrlar majmui mavjud. Bundan tashqari, ushbu madaniy ta'sir qanday bo'lishiga qarab, odam o'z maqsadiga erishish uchun u yoki bu vositalarga, unga ochiladigan imkoniyatlarga tanlab sezgir bo'ladi. Shuning uchun o'g'irlikning ildizlari o'zboshimchalik turi sifatida jamiyat rivojlanish tarixining boshida, ijtimoiy-psixologik munosabatlar mexanizmlaridan izlanishi kerak desak adashmagan bo'lamiz.

Shunday qilib, bir tomondan, bizda shaxsning ehtiyojlari, ularga erishishga yo'naltirilgan maqsadlari, kelajakdagi, hali amalga oshirilmagan pul bilan bo'g'liq rejalari mavjud bo'lsa, boshqa tomondan, biz o'z mahalliy qadriyatlarimizga egamiz, ular uning xulq-atvor qoidalari, odamni boshqarishi kerak bo'lgan me'yorlarni, atrofdagi jamiyat tomonidan

taqdim etiladigan potentsial imkoniyatlarni, shuningdek, hozirgi paytda insonda mavjud bo'lgan moddiy ehtiyoj yani naqd pulga bo'lgan istaklarga bo'laymiz.

inson ← ehtiyoj munosabatlari → atrofda dunyo (qadriyatlar)

Naqd pul o'rtasidagi kelishmovchilik qanchalik katta bo'lsa, erishilmagan maqsad inson uchun qanchalik muhim bo'lsa, odamning zo'riqishi shunchalik yuqori bo'ladi va kerakli natijaga erishishga yo'naltirilgan bo'ladi. Natijada, odam muammoni hal qilishning ko'proq usullarini izlaydi, ilgari o'z ichiga olgan ba'zi chegaralarni zaiflashtiradi. Ya'ni, ehtiyoj inson hayotining ichki dasturi bo'lib, uni amalga oshirish kerak va amalga oshiriladi. Boshqacha qilib aytganda, agar ehtiyoj dominant xarakterga ega bo'lsa, odam o'g'irlik qilish uchun qulay sharoitdan foydalanadi. uchun "

2.O'g'irlik tajovuzkor xatti-harakatlar sifatida. O'g'irlikning psixologik genezisining ikkinchi jihati, yuqorida muhokama qilinganidan kam emas, bu odamning tajovuzkorligi. Darhaqiqat, o'g'irlik tabiatan yashirin, bilvosita tajovuzdir. Agar bola boshqa birovning o'yinchog'ini ruxsatsiz olib (ya'ni o'g'irlash) orqali egasiga zarar etkazayotganini tushunmasa, unda kattalar, qoida tariqasida, buni juda yaxshi bilishadi. O'g'irlik, zo'ravonlik, zarar etkazish orqali, ko'p odamlar, g'alaba, muvaffaqiyat kabi zavqlanishni boshdan kechirishadi. Shunday ekan, har qanday o'g'irlikka yetaklayotgan hatti harakatlar zaminini o'z vaqtida kattalar tomonidan bartaraf etib borish, zararli odatlarni profilaktika qilib, hali bola ulg'ayib unga "o'g'irlik" kasb bo'lib qolmasidan, tarbiya bilan muntazam shug'ullanib, farzandining har bir harakatida hamroh bo'lishlik kerak.

3. Jamg'arishga intilish. O'g'irlikning asosiy sababining uchinchi elementi ham mavjud. Bu yig'ish istagi. Hayvonot dunyosida bunday xatti-harakatlarning ko'plab misollari ma'lum, bu erda hayvonlar o'z ehtiyojlaridan sezilarli darajada oshib ketadigan zaxiralarni to'plashadi, ya'ni kelajak uchun zaxira qilish. Odamlarda bu ko'pincha quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi: "menda allaqachon mavjud bo'lsa-da, lekin bu nazoratsiz yotadi, shuning uchun men uni olaman, ehtimol bu foydali bo'ladi".

Ba'zi qondirilmagan ehtiyojlar yoki yig'ish instinkti, aytaylik, nima uchun o'g'irlash istagi hatto juda aqlli va uzoqni ko'ra oladigan odamlarda ham xavfsizlik nuqtai nazaridan ustun ekanligini tushuntirib bo'lmaydi. Ular o'zlarini tasdiqlash orqali tavakkal qilishadi.

Biroq, qoniqtirilmagan ehtiyojlar yoki yig'ish instinktining o'zi, aytaylik, nima uchun o'g'irlik istagi, hatto juda aqlli va uzoqni ko'ra oladigan odamlarda ham xavfsizlik nuqtai nazaridan ustun kelishini tushuntirib bera olmaydi. Ular o'zlarini tasdiqlash uchun tavakkal qilishadi.

4. O'zini tasdiqlash istagi. Ba'zida o'g'irlik odamga o'z ambitsiyalarini, qondirishga imkon beradi. Ambitsiya bu- shuhratparastlik - bu insonning motivlari bo'lib, uning asosi muvaffaqiyatga bo'lgan ehtiyojdir. An'anaga ko'ra kamtarlikni ulug'laydigan S. I. Ozhegovning rus tili lug'atida u salbiy rangga ega: 1) g'urur, takabburlik, takabburlik kuchaygan; 2) biror narsaga da'vo, da'vo (ma'qullanmagan) ma'nolarda keladi.

Har doim ham iste'molchi emas, balki shuhratparast-obro'li katta o'g'irlarda o'zini tasdiqlash istagi qayd etiladi. Muvaffaqiyatli o'g'irlik muvaffaqiyatli sotib olish, muvaffaqiyatli operatsiya sifatida qaraladi. O'g'ri o'zini mehnati yoki uning qobiliyatlari bilan emas, balki begona narsalarni o'zlashtirish orqali tasdiqlashi mumkin. Psixologik xususiyatdan tashqari, o'g'irlik ijtimoiy munosabatlar tizimidagi hodisa sifatida ham ko'rib chiqilishi kerak.

Korruptsiyaga ruxsat berish, sud hokimiyatining zaifligi, oilada tarbiyaning nomukammalligi, ta'lim tizimidagi kamchiliklar va ijtimoiy rejaning boshqa salbiy omillari, shubhasiz, o'g'irlikni ijtimoiy hodisa sifatida keltirib chiqaradi.

Bugun jamiyatimizda o'g'irlik bilan bo'g'liq jinoyatlar soni ko'paymoqda. Bunday jinoyatlarni oldini olishda jamiyatimiz mutasaddi tashkilotlar, huquq tartibot idoralari hodimlari tomonidan tizimli chora-tadbirlar ishlab chiqib, o'g'irlik bilan bo'g'liq bo'lgan jinoyatlar ustida ishlamoqda. Biroq, o'g'irlik, kisovirlik, bosqinchilik, talon-tarojlik kabi jinoyatlarning ko'rsatkichlari kamayishi kuzatilmayabdi.

Bunday jinoyatlarni kelib chiqmaslihi uchun oilada bola tarbiyasiga chuqur e'tiborni qatratish lozim. Bola qanchalik katta bo'lsa, o'g'irlik muammosi shunchalik murakkablashadi. Agar maktabgacha yoshda o'g'irlikni xato deb hisoblash mumkin bo'lsa, unda o'spirinlik davrida bu allaqachon ongli qadam va deviant xatti-harakatlar ehtimolidir. Boshlang'ich maktab yoshida bola tobora ko'proq baholash vaziyatlariga kira boshlaydi. Uning xatti-harakatlari nafaqat ota-onalar, balki yangi maktab do'stlari tomonidan ham baholana boshlaydi. Aynan shu yoshda axloqiy va axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy normalar eng faol ravishda o'rnatiladi. Ammo taklif etilayotgan qadriyatlar ko'lami buzilishi mumkin, ayniqsa, agar bola "yomon" kompaniyaga tushib qolsa yoki oilada unga etarlicha e'tibor berilmasa. Agar ota-onalar o'z hayotlari bilan band bo'lsa, bolaning hayotiga qiziqmasa, eng oson yo'li do'stlardan sevgi va e'tirof olishdir. Bu erda ko'p narsa bola o'zini topadigan kompaniyaga yoki ota-onaga bog'liq. Agar bola uyda o'g'irlashni boshlagan bo'lsa, ehtimol bu oiladagi, bola-ota-ona munosabatlarining buzilishi va bolaning biror narsaga bo'lgan ehtiyojining qondirilmaganligini ko'rsatadi. Ammo, odatda, ota-onalar o'g'irlik holatlarini bu harakatning qabul qilinishi mumkin emasligi haqidagi g'oyalar tufayli emas, balki o'g'li yoki qizi maktabda biror narsani o'g'irlashidan qo'rqib to'xtata boshlaydilar. Bolaning qaysi vaziyatlarda o'g'irlashi, nimani o'g'irlashi, o'g'irlagan narsani nima qilishi va keyinchalik bu vaziyatga qanday munosabatda bo'lishini farqlash kerak. Boshlang'ich maktab o'quvchilari odatda xohlagan narsalarini olishadi. Masalan, chiroyli qiziqarli narsa yoki boshqa bola o'ynaydigan narsa. O'smirlar odatda o'zlarining jasoratlarini ko'rsatish yoki jinoyatchini jazolash uchun biror narsani o'g'irlashadi. Ba'zida o'spirinlar oz miqdordagi pulni o'g'irlashadi, chunki ular do'kondan biror narsa sotib olishni xohlashadi va shaxsiy pullari yo'q. Ko'pincha o'g'irlik pul topish uchun o'g'irlik emas, balki impulsiv xatti-harakatlardir.

Agar o'g'irlik sodir bo'lgan bo'lsa, ota-ona haddan oshmasligi kerak. Bu harakatni unutmashligi kerak, lekin militsiya bilan tahdid qilmasligi yoki baqirmasligi kerak. Shuningdek, ota-onalar boladan o'g'irlangan narsani "endi bunday qilmang" so'zlari bilan olib ketmasligi kerak. Ideal holda, bola o'g'irlangan narsani o'zi qaytarib berishi va kechirim so'rashi kerak. Bola nafaqat sharmandalikni his qilishi, balki o'zini qutqarish imkoniyatiga ega bo'lishi ham muhimdir.

Hulosa o'rnida shuni aytish kerakki bolaning o'g'irlanishiga nisbatan kattalarning xatti - harakatlarining umumiy strategiyasi uning xatti-harakatlarining sabablariga bog'liq bo'lishi kerak, ularni aniqlash eng muhim masaladir. Ammo har qanday holatda ham shuni esda tutish kerakki, o'g'irlik kabi qizil bayroqning paydo bo'lishi bolada sevgi va e'tibor etishmasligini yoki boshqa jiddiy ichki muammoga ega ekanligini ko'rsatadi.

References:

1. Radugina A.A. Pedagogika i psixologiya. M. 2007
2. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya 1tom. T. Fan 2002
3. Nishonova Z.T. Do'stmuhammedova SH.A. Tulaganova. Pedagogik psixologiya-T.; Fan texnologiyalar markazining bosmoxonasi. 2011.
4. Z. Ibodullayev Tibbiy psixologiyasi Toshkent "Iqtisod moliya" 2008
5. Azizova T.M. Psixokorreksiya (uchebnoye/ posobiye). T., 2005
6. <https://psj.ru/od-arhiv/spetsialnaya-podgotov/46195-psixologiya-vorovstva.html>
7. <https://rehabfamily.com/articles/kleptomaniya/>
8. <https://baltiyskayazvezda.ru/prichiny-vorovstva>